

UOT: 930.25.

Gözəl Həbibullayeva
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
Magistrant
e-mail: hebibullayevagozel@gmail.com

AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARINDA ARXIV İŞİNİN İNKİŞAFI TARİXİNDƏN

Dünyanın aparıcı dövlətlərindən biri olan Amerika Birləşmiş Ştatlarında (ABŞ) arxiv işi sahəsində bu günə qədər bir çox mühüm uğurlara nail olunmuşdur. Amerikalı arxiv mütəxəssislərinin xidmətləri bütün dünyada yüksək qiymətləndirilir. Bu uğurlar dərhal əldə edilməmiş, tarixən uzun bir inkişaf yolu keçmişdir. 1775-1783-cü illərdəki Amerika İstiqlaliyyət müharibəsi başa çatdıqdan sonra yeni yaranmış ölkədə federal quruluş bərqərar oldu, konstitusiya qəbul edildi. Nəticədə yerli qanunvericiliyə uyğun olaraq dövlət orqanlarının, regional və şəhər idarəetmə orqanlarının sənədlərinin saxlanması və istifadəsi dövlət idarələrinin səlahiyyətinə daxil edildi. Bu, arxiv işinin təşkilinə çoxsaylı müxtəlif yanaşmalara, sənədlərlə iş təcrübəsində ciddi uyğunsuzluqların mövcudluğuna, arxivlərin təkcə federal hökumət səviyyəsində deyil, həm də ayrı-ayrı ştatlar daxilində əlaqələndirilməsi və mərkəzləşdirilməsində çətinliklərə səbəb oldu.

İlk vaxtlar ABŞ-da dövlət arxivlərinin mərkəzləşdirilmiş sistemi olmadığı üçün onların komplektləşdirilməsi sistemi də yox idi. Dövlət sənədlərinin əsas mühafizəçisi kimi kargüzarlıq xidmətləri və ya mövcud arxivlər çıxış edirdi, habelə sənədlərdən bəziləri kitabxanalara göndərilirdi. Bir çox təsisatlarda ancaq rəsmi dövlət sənədləri saxlanılırdı. Amerikalı tarixçilər bundan ciddi narahat idilər və XIX əsrin ikinci yarısından federal səviyyədə bütün mərkəzi təsisatlarda tarixi əhəmiyyət daşıyan materiallar üçün saxlanacaq yer yaratmaq təklifləri irəli sürməyə başlamışdılar. 1884-cü ildə əsas qoyulmuş “Amerika tarix cəmiyyəti” bu dövrdə arxiv sənədlərinin toplanması və mühafizəsində böyük rol oynamışdır. Onun nəzdində arxiv mənbələrinə həsr olunmuş ilk soraq nəşrlərini hazırlayan Əlyazmalar üzrə tarix komissiyası fəaliyyət göstərirdi. Bir qədər sonra ştatların arxivlərinin tədqiqi ilə bağlı kifayət qədər ciddi iş aparılmağa başlandı, ardınca 1899-cu ildə cəmiyyətin nəzdində yaranan Arxiv komissiyasının rəhbər-

liyi altında ətraflı hesabatlar dərc olundu.

Beləliklə, 1789-cu ildə ABŞ konstitusiyasının qəbul edilməsindən sonrakı 100 il ərzində ali mərkəzi qurumları və yerli hakimiyyət orqanları çoxlu sayda sənədlər topladılar. XIX əsrin 90-cı illərində ABŞ konqresi həmin vaxt ölkədə mövcud olan 10 dövlət arxivinin vəziyyətini yoxlayan komissiyalar yaratdı. Komissiyaların işinin nəticələrinə əsasən belə qənaətə gəldi ki, arxivlərdə islahatların aparılması zəruridir. 1909-cu ildə ABŞ-da arxiv işçilərinin ilk konfransının keçirilməsi təşəbbüsü irəli sürüldü. Həmin ilin dekabrında keçirilən konfransda əksər ştatların nümayəndələri iştirak etdilər.

1913-cü ildə Konqres milli arxivlərin yaradılması layihəsini hazırlamaq qərarına gəlsə də, bu layihə yalnız 1934-cü ildə ABŞ prezidenti Franklin Delano Ruzveltin “Milli Arxiv haqqında” Aktı imzalaması ilə həyata keçirildi. Bundan sonra ABŞ-da arxiv xidməti fəaliyyətə başladı, mərkəzi repozitoriya (ingiliscə “repository” – saxlanma yeri, anbar) yaradıldı və arxiv rəhbəri – illik maaşı 10000 dollar olan arxivarius vəzifəsi yaradıldı, R.D.Konnor bu vəzifəyə təyin edilərək ilk arxivarius oldu.

30 iyun 1949-cu il tarixli “Federal mülkiyyət və inzibati xidmətlər haqqında” qanunun qəbulundan sonra Milli Arxiv müstəqil struktur statusunu itirərək Milli Arxivlər və Sənədlər Xidmətinin (National Archives and Records Service; qısaca: NARS) tərkibinə daxil olmuşdur. Yeni xidmət çərçivəsində arxiv sənədləri ilə işin keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün xüsusi sənəd dövriyyəsi idarəsi yaradıldı. Ümumi xidmətlər administrasiyasına (General Services Administration) arxivlərə ümumi rəhbərlik etmək səlahiyyəti verildi. Eyni zamanda, NARS-in təşkilati strukturu xeyli mürəkkəbləşdi. Buraya təkcə Milli arxiv və sənədlərin idarə edilməsi departamenti deyil, həm də Prezident kitabxanalarının şöbələri, federal sənədləşdirmə mərkəzləri və federal reyestr daxil edildi. ABŞ-ın milli arxivi 1984-cü ildə Prezident Ronald Reyqan tərəfindən imzalanmış “Milli arxivlər və sənədlər administrasiyası” haqqında Aktdan sonra əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qaldı. Bu aktın imzalanması nəticəsində Milli Arxiv və Sənədlər İdarəsi (National Archives and Records Administration; qısaca: NARA) yaradıldı. 1985-ci ildən NARA yalnız ABŞ Prezidentinə və Konqresə tabe olan müstəqil icraedici federal orqan statusu aldı.

Milli Arxiv və Sənədlər İdarəsində (NARA) Elektron sənədlər fondu təxminən 4 milyard yazıdan (records) ibarətdir. Milli Arxiv hər il ABŞ Dövlət De-

partamentindən bir neçə milyon diplomatik sənəd qəbul edir. Eyni zamanda, ABŞ Müdafiə Nazirliyinin binası olan Pentaqondan hər il təxminən 50 milyon skan edilmiş rəsmi sənəd qəbul edilir. Rəsmi statistikaya görə, ABŞ Milli Arxiv və Sənədlər İdarəsi illik təxminən 1 milyard fayl qəbul edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Berner R. C. Archival Theory and Practice in the United States: A Historical Analysis. Washington, University of Washington Press, 1983, 240 p.
2. Cox R. J. Closing an era: Historical perspectives on modern archives and records management. Greenwood Publishing Group, 2000, № 35.
3. NARA Organization // The U. S. National Archives and Records Administration: URL: <https://www.archives.gov/about/organization>
4. Бржостовская Н. В. Архивы и архивное дело в зарубежных странах (история и современная организация): Учебное пособие. /под ред. Ю. Ф. Коннова. М. , МГАИ, 1971, 216 с.

Tezisin redaksiyaya daxil olma tarixi: 14. 01. 2022

Tezisi çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Yeganə Eyvazova